

Ennustamisen vaikeus

Ennustaminen on ominaista kaikelle inhimilliselle toiminnalle. Niinpä informaatiopalveluiden tulevaisuudestakin on esitetty Suomessa säännöllisin väliajoin visioita, joissa on pyritty ennustamaan kirjasto- ja tietopalveluiden kehitystä ja sitä ympäristöä, missä ihmiset informaationsa tulevaisuudessa hankkivat ja käyttävät.

Ennustamisen suurin merkitys lienee siinä, että ennustaessaan tulevaisuutta ihminen tai ihmisyhteisö itse asiassa luo kuvan tavoiteltavasta tilasta ja siten määrittelee ja synnyttää reunaehdoita toiminnalle, jolla tuohon ennustettuun tulevaisuuteen pyritään. Ongelmalliseksi ennustaminen muodostuu silloin, jos ennustettu tulevaisuus nähdään annettuna ja ainoana mahdollisena vaihtoehtona. Tällöin päätöksenteko ja siitä johdetut toimenpiteet alkavat suuntautua kohti tuota oletettua vaihtoehtoa, joka ei ehkä toteudukaan tai joka toteutuessaan näyttäytyy meille käytännössä toisenlaisena kuin mitä oli kuviteltu.

Kirjastolehdestä vuonna 1980 ilmestyneessä Irma Holopaisen artikkelissa visioitiin yhdysvaltalaisen tutkimuksen mukaisesti kirjastoa vuonna 2001. Jo tuolloin nähtiin suurimpana toimintaympäristön muutoksena yhteiskunnan kehittyminen kohti informaatioyhteiskuntaa, jossa suurin osa ihmisten tuotannollisesta toiminnasta on siirtynyt informaation tuottamiseen ja käyttämiseen. Toinen merkille pantava seikka tuon aikaisissa visioissa on usko tekniikan nopeaan kehittymiseen. Paperille painaminen esimerkiksi nähdään jo vuosikymmenen vaihteessa häviävänä tekniikkana.

Vastaavasti aikakauslehdet tuon ajan näkemyksen mukaan häviävät vuosikymmenen vaihteessa, koska paperituotteiden jakelu muuttuu kannattamattomaksi digitaalisiin versioihin verrattuna. ”Ammattikunnassa tapahtuu jakautumista niihin, jotka käsittelevät elektronista informaatiota ja niihin, jotka käsittelevät (lähinnä historian tutkijoita enää kiinnostavaa) painettua ja mikrofilmiaineistoa.” Lisäksi tuolloin vallitsi optimismi tekniikan tuomasta ratkaisusta informaation jakeluun kaikille tarvisijoille ”... kuulu tietorikkaiden ja tietoköyhien välillä ei – kuten 70-luvulla oletettiin – ole kasvanut vuoteen 2001 mennessä, vaan uuden tekniikan johdosta kaventunut. Myös kehitysmaiden ihmiset ovat päässeet osallisiksi maailmalaajuisista tietojärjestelmistä.”

Samassa lehdessä esitettiin vuonna 1998 haastattelukatsaus alan opiskelijoiden ja ammattilaisten näkemyksestä, millaisia kirjastot ovat vuonna 2020. Siinä on havaittavissa selvä muutos parinkymmenen vuoden takaiseen tekniikan ylikorostamiseen. Itse asiassa tekninen ympäristö, josta parikymmentä vuotta sitten haaveiltiin on saavutettu länsimaissa, mutta tekniikka ei ole ratkaissut automaattisesti tiedonvälityksen, informaatiopalveluiden ja kirjastotyön ongelmia. Tekninen kehitys on jopa luonut uusia ongelmia ratkaistavaksi. Teknisen yltiöoptimismin sijasta onkin päädytty kulttuuriseen, poliittiseen ja taloudelliseen realismiin.

Eräänä ongelmana esiin nouseekin niin kutsutun kovan markkinatalouden asettamat uhkat julkisille kirjastopalveluille. Näyttää siltä, että tämä uhka voi realisoitua lähitulevaisuudessa etenkin digitaalisten tuotteiden omistus- ja käyttöoikeudesta tehtävissä päätöksissä. Tämän ongelman ratkaisemiseksi tehdään tällä hetkellä runsaasti töitä. Selvää on, että sekä informaation tuottajilla, jakelijoilla ja kirjastoilla (myös aineiston säilyttäjinä) on kaikilla omat roolinsa ja omat intressinsä. Kuinka ne saadaan sovitettua yhteen on poliittinen -ei tekninen ongelma.

Ennustamisen vaikeutta ja sen mielikuvanmuodostuksen tehoa kuvaa hyvin myös se, että vuosikymmenen vaiheen ennusteissa painettu kirja löydetään ikään kuin uudestaan. Tosiasiassa kirja on kuollut vain niissä mielikuvissa, joita teknologiaoptimismin villeimmässä vaiheessa esitettiin. Tässäkin vanha totuus pitää hyvin paikkansa: julkaisualuestat ja julkaisumuodot eivät kuole yhtäkkiä vaan elävät pitkään vaikkakin osin muuttaen muotoaan.

Suurin tapahtunut muutos, jota on jo pitkään ennustettu, on sekä teknisten että sosiaalisten verkostojen syntyminen ja niiden aiheuttama globalisoitumisen tiivistyminen. Tosin tämäkin saattaa olla harhaa, jota mielellämme pidämme yllä. Kuinka laajalle uusi tekniikka on todella levinnyt ja kuinka suuren osan syntyneet verkostot ihmiskunnasta kattavat on seikka jota kannattaa pohtia ja jota tulisi myös tutkimuksen keinoin selvittää.

Kaiken kaikkiaan informaatiopalveluiden kuten myös informaation välittämisen ja jakelun ennusteita on pitkään hallinnut visiointi, joka on tapahtunut tekniikan kehitystä ennustamalla. Viime aikoina ovat nousseet

esille entistä korostuneemmin yhteiskunnalliset, kulttuuriset ja poliittiset seikat, jotka määrittävät kuitenkin lopulta sen kuinka teknisiä välineitä käytännössä hyödynnetään, ketkä välineitä saavat käyttää ja mitä näillä välineillä saadaan aikaiseksi. Pelkkään tekniikkaan vetoaminen voikin olla liian helppo ratkaisu, se antaa mahdollisuuden älylliselle ja moraalille laiskuudelle. Välineestä ei voi ikävä kyllä suoraan päätellä sitä mitä sillä käytännössä saadaan aikaiseksi.

Tieteen roolina ennustamisessa on ensinnäkin jo olemassa olevan tilanteen kuvaaminen, jotta ennustamiselle voidaan asettaa järjestyvät reunaehdot. Toiseksi entistä tärkeämpänä tehtävänä on perinteinen käsitevälineiden luominen ja määrittelemine, jotta keskustelu ja ennustaminen olisi ylipäättänsä mahdollista edes jollakin käsitteellisellä tarkkuudella. Ja

kolmanneksi - ennusteiden kriittinen analysointi ja vaihtoehtoisten mallien esittäminen, jotta emme alkaisi uskoa sokeasti ennusteisiin.

Tämän numeron artikkeleissa käsitellään mm. verkostoituneen ja virtuaalisen ympäristön vaikutusta kirjastojen toimintaan ja niiden tehtäviin. Kuten edellä esitettiin tämän aihepiirin analyysille on taas selkeä tarve. Lisäksi tarvetta on laajemmallekin keskustelulle kirjaston roolista tulevaisuudessa. Vaikka ennustaminen on vaikeaa, on se myös ihmisten tapa tehdä tulevaisuutta.

Kuopiossa 2.10.2001.

Jarmo Saarti